

**Богдан Кіндратюк,
Галина Свідерська,
Юлія Слободян**

До історії дзвонарської культури Тлумаччини

Привернуто увагу до пам'яток дзвонарської культури в парафіях різних церковних конфесій на теренах Тлумачького району Івано-Франківської області. Показано багатство речових кампанологічних джерел – дзвіниць, дзвінків і дзвонів, описано деякі дзвонарські звичаї. Вивчення цих пам'яток стане в нагоді при написанні історії дзвонарства цього самобутнього регіону України.

Ключові слова: Тлумаччина на Івано-Франківщині, богослужіння, дзвонарська культура, дзвони, дзвіниці, дзвіночки, паламар, дзвонар, відливання, оздоблення, звичаї дзвонінь

У житті людей такого регіону, як Тлумаччина (Товмаччина), центр якого 2013 р. відзначив своє 800-ліття, відображена типова історія давніх українських сіл і містечок Прикарпаття. У них із незапам'ятних часів проживали українці, які після прийняття християнства часто на місці давніх капищ зводили церкви, відливали чи купували гучні дзвони й будували для них дзвіниці. Водночас сюди прибували поселенці різних національностей, укріплювалися, для чого споруджували свої храми, оснащували їх дзвонами. Тому тут тривалий час співіснували громади вірних різних релігійних конфесій, на звичаї яких впливало пограниччя культур. Звичайно, це відображалось на використанні цих ударних музичних інструментів із групи ідіофонів. Після реквізицій сакральних витворів із бронзи на мілітаристські потреби світових воєн чи періоду нищення церков комуністами християни відкопували заховані дзвони, купували нові, зводили ще кращі дзвіниці. Парафіяни завжди гордились своїми більшими й дорогими в усі часи гарно оздобленими дзвонами, високими спорудами для них. Тому факти стосовно функціонування парафій Тлумаччини засвідчують добре налагоджене церковного життя в Україні, спорудження для цього величних церков із добротними дзвіницями, оснащення їх наборами дзвонів.

Окремі церковні споруди Тлумаччини, зокрема дзвіниці із дзвонами, згадані в студіях Михайла Буджака¹, Володимира Грабовецького, Василя Лаби², Богдана Слабого³ та інших дослідників. Однак залишається актуальним заклик Ярослава Дашкевича (1926–2010) мати в кожному

храмі «власну фототеку з добре паспортизованими фотографіями не тільки людей, а й церковних об'єктів (церков, каплиць, монастирів, меморіальних таблиць, цвинтарів тощо)»⁴. Звичайно, що в цьому ряду предметів особливе місце займають дзвони, дзвінки, клепачки, описи їхніх параметрів. Дослідження побутування цих музичних інструментів сприятиме глибшому пізнанню церковної історії та кращому збереженню її пам'яток, допоможе вирішувати проблеми, що стоять перед національною кампанологією. Адже для опису багатства проявів дзвонарської культури, характеристики історії її становлення в кожній парафії потрібно не тільки вивчати матеріали архівів, бібліотек, музеїв, а й проводити експедиційно-польові дослідження, занотовувати факти відновлення чи зародження дзвонарських традицій, простежувати їхню тяглість тощо.

Розвитку дзвонарства сприяє мережа парафій, чернечих обителів. Відомо, що на початку XVIII ст. в Тлумачі діяв монастир оо. василіян. У цьому повітовому містечку в 1890 р. проживало 1 853 вірних Української греко-католицької церкви (УГКЦ), 1 795 іудеїв, 1 382 римо-католики, 32 інших віросповідань. Вважається, що римо-католицьку парафію тут заснували ще 1386 р., приблизно тоді ж збудували дерев'яний костелик, а вже 1876 р. освятили величний мурований костел св. Анни⁵. Цей типово католицький храм мав дві вежі-дзвіниці, які 1910 р. реконструювали в стилі бароко. Після реквізиції дзвонів на потреби Першої світової війни, у 30-х роках XX ст. було підвішено нові чотири дзвони (два офірували мешканці навколишніх сіл, один тлумацькі парафіяни, а найбільший інструмент, т. зв. дзвін Едварда – ксьондз Табачковський). Ці пам'ятки відливицтва, мабуть, знищили ще до підриву вибухівкою костелу 1969 р.⁶ Парафія УГКЦ у місті наприкінці XIX ст. включала присілки Локітки, Слобідку та Яцівку. До Тлумацького деканату Станиславівської дієцезії входили ще парафії сіл Бортники, Братишева, Делеви, Долини, Грушки, Голоскова, Гринівців, Королівки, Озерян, Палагич, Пужник, Скопівки, Струпкова, Тарновиці. У місті матірною була церква Пресв. Трійці, яку змурували 1875 р. Дочірня «церков провізорична» («вспоміжна») Христа-Царя змурувана 1927 р.⁷ Як нині розповідають, тоді ж біля неї звели дво- чи триярусну дзвіничку-капличку («півторачку»). За часів правління райкому компартії забороняли бити у дзвони («особливо чинив перепони колишній голова райвиконкому Дубина»), але в неділю та на похорон усе ж люди намагалися це робити. У 90-х роках минулого століття до церкви спереду прибудували дві вежі, в одній з яких підвісили дзвін. Його придбали, як мовив о. Павло Дутчак, 2006 р. в Нововолинську. Дзвонять за допомогою шнура з нижнього ярусу

дзвіниці⁸. Правда, звучання інструмента погано поширюється через невеликі прямокутні голосники.

Новий храм Пресвятої Трійці релігійна громада УГКЦ м. Тлумача збудувала в 1991–2000 рр. У 2004–2010 рр. біля неї звели на кошти парафіян струнку чотириядрусну дзвіницю (список жертводавців зберігається в капсулі). (Іл. 1, Тлумач. Дзвіниця церкви Пресвятої Трійці. Фото Б. Кіндратюка, 2013 р.) Другий поверх має дерев'яну підлогу, а третій і четвертий – залізобетонні перекриття (правда, дзвони краще лунають тоді, коли між ярусами вільний простір). На останньому восьмигранному в основі поверсі для доброго проходження звуків підвішених тут трьох дзвонів зроблено високі аркоподібні голосники шириною 96 см. Інструменти міцно прикріплені за корони до вигнутих осей, кінці яких встановлені у вирізані в брусах заглиблення (їх час від часу змащують). Найбільший дзвін заввишки 62 см і нижній діаметр 59 см (тут і далі перша цифра означатиме висоту дзвона, а друга – його нижній діаметр) має круглу корону. Його відлили, певно, зі сталі. На фризі між невисокими тягами вставлені літери «В. V. G.» (їхнє розтлумачення допомогло б визначити місце відливання, ім'я майстра чи жертводавця). Перед округленим валом дзвін оздоблюють ще три укріплюючі тяги. Язик – з отвором для шнура. Другий дзвін разом із шкворнем заввишки бл. 62 см (сам шкворень має 15 см, а кожне з шести вух – по 13 см). Фриз на цьому інструменті складається з образів виноградних листочків і грон. Це оздоблення вміщене між двома тягами. Нижче на плащі рельєф Ісуса Христа (він заввишки 11,5 см). На дзвоні ще вставлено фірмовий знак відливників, а з протилежного боку рік відливання – 2006. Перед валом укріплюючі тяги, що складаються з трьох валиків, а на ньому невисока тяга. Язик має кільце для шнура. У другий дзвін не б'ють, оскільки його погано підвісили. Третій дзвін (41 і 41,5 см) оздоблений на шії рельєфним фризом. Між ним і тягою на корпусі вміщено подібний, як на другому дзвоні, фірмовий знак відливарні та під ним той же рік виготовлення. Своєрідного вигляду цьому інструменту надає рельєф святих і напис у два рядки з відомостями про жертводавця литва: «Во славу Божу. Сім'я Чаплінського Я. М.». Внизу спідниці дзвона три рельєфні тяги. Вал не має оздоблень. Язик без отвору для шнура. Останні два дзвони виготовлені зі спеціальної бронзи.

Паламар Роман Гуменюк 1935 р. н. почав дзвонити два роки тому. Він це робить із першого ярусу за допомогою тонких тросів, що прив'язані до важелів. Благовіст до богослуження творить за допомогою одного з трьох дзвонів, а на «Вірую» і за померлих (на «Вічна пам'ять») використовують

храмовий чотиридзвін. Коли йде похоронна процесія, то подзвін творять за допомогою великих дзвонів.

Храм Преображення Господнього Української православної церкви київського патріархату (УПЦ КП) збудований 1993 року. Тоді ж звели двоярусну дзвіницю (Лл. 2. Тлумач. Дзвіниця (на передньому плані) церкви Преображення Господнього. Фото Б. Кіндратюка. 2013 р.). На верхньому поверсі підвішені два дзвони. Є місце для третього інструмента. Дзвонять так, як це прийнято в греко-католиків: за шнури, прив'язані до важелів. Для цього в бетонному перекритті є отвори для мотузків і церковний музикант із першого ярусу розгойдує дзвони, тоді корпус ударяє в підвішене в середині інструмента било (серце, язик). Тобто, як ми помітили, у виборі способу дзвоніння бере верх не належність до конфесії, а регіональна традиція (у православних прийнято вдаряти билем у стінку дзвона). Крайшому розгойдуванню дзвонів сприяє те, що вони підвішені до осей, кінці яких вставлені у підшипники, що пригвинчені згори до швелерів; зверху інструментів замість окуття зроблені противаги. У більшого дзвона з металу, а в меншого – дерев'яна. Важелі приварені внизу корони. Фриз більшого інструмента (заввишки з короною – 69,5 см, її висота 22 см) складається із рідко проставлених невеликих рельєфних оздоблень, нижче яких дві рельєфні тяги. На не дуже чисто відлитому дзвоні є ще кілька невиразних оздоблень. Зверху на його шиї видно, що після відливання інструмент шліфували. Так само обробляли чотири вуха корони. Його вал чітко не окреслений. На наш погляд, язик потрібно опустити трохи нище, щоб він бив точно в ударне кільце. Оскільки дзвін приводять до звучання розгойдуванням, то у двох місцях виразно видно сліди зносу. Другий дзвін (51 і 45,5 см) після удару билем довго «тягне звук», що свідчить про добрий відлив інструмента. Язик прикріплений за кільце, унизу теж має кільце для прив'язування шнура. На шапках дзвонів, які мають скромні оздоблення, рельєфний напис «Благовіст», а з протилежного боку «1994 р.». Мабуть, вони відлиті дніпропетровською фірмою «Благовіст». Правда, на відомих нам інструментах її назва, як правило, писалася російською мовою. Паламар Володимир Мосяк (1929 р. н.) стосовно особливостей дзвоніння розповів, що про смерть парафіянина повідомляють биттям у дзвони всім однаково. При відспівуванні на «Вічная пам'ять» у храмі користуються малим чотиридзвоном (сигнатуркою). На «Вірую» з дозволу паламаря у дзвони б'ють підлітки.

Незначне число вірних римо-католицької парафії в Тлумачі нині відправляють Служби Божі в цвинтарній капличці Святої Анни. Цю невеличку будівлю колись звів місцевий ксьондз на честь своєї родини (її

останки знаходяться в крипті). Як прийнято в римо-католиків, невеликий дзвін (сигнатурка), що має повздожню тріщину, підвішений над передньою стіною.

Містечко Обертин, що знаходиться на півдні району, окрім українців, також віддавна заселяли вірменська, польська і єврейська общини. Для дотримання своїх віросповідань вони використовували ті чи інші ідіофони. Вірменська громада, як встановив Б. Слабий, налічувала в найбільш сприятливі для неї часи – у XVII–XVIII ст. – близько 150 осіб. Римо-католицьку парафію в цьому містечку заснували 1757 р. 1796 р. папським декретом у вірменської дієцезії, де налічувалося вже незначне число вірних, відібрали церкву й передали тамтешнім римо-католикам. Відтак її пересвятили в костел. Римо-католицька конфесія припинила своє існування 1946 р. внаслідок масового виїзду поляків на свої етнічні терени. Дзвін було передано райфінвідділу для реалізації як державне майно⁹.

Зазвичай, церкви, як матірні, так і дочірні, мали своїх покровителів. Іноді опікун міг дбати і за декілька храмів. Це переважно була багата людина чи фінансова організація. Покровитель, як правило, оплачував ремонт церкви чи дзвіниці, купував сакральні атрибути, зокрема богослужбові книги. Правда, іноді церква потрапляла в оренду. Так, обертинський храм греко-католиків із 1907 по 1927 рр., за дослідженням Б. Слабого, орендувала єврейська організація «Ізраїлит», яка дбала передусім за власні прибутки¹⁰. Певно, це мало вплив на закупівлю нових дзвонів, оплату роботи дзвонаря.

У роки Другої світової війни обертинці, що належали до УГКЦ, зняли два дзвони й таємно вночі закопали в полі. У післявоєнний час один дзвін (близько 70 см заввишки й такий же нижній діаметр) відкопали і встановили на стіновій дзвіниці біля храму, а другого дзвона не можуть віднайти (мабуть, саме його місце на дзвіниці нині вільне). Підвішений інструмент чисто відлитий, гарно оздоблений пропорційно розміщеними рельєфними зображеннями й написами. Шию дзвона обарвлює високий фриз, що складається із фігур архангелів (?), які тримають у правій руці дитя, що держить факел (такий фриз є ще на дзвоні церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Берлоги Рожнятівського району Івано-Франківської області¹¹). Нижче автор оздоблень пропорційно розмістив у чотирьох місцях на корпусі фігури святих, Розп'яття (?). Внизу спідниці дзвона перед трьома пасмами тяг і оздобленням вставлене речення, яке закінчується словами: «... та царство небесне» (мабуть, воно присвячене жертводавцям на виготовлення дзвона (?), але через важкодоступність до цієї частини інструмента весь напис складно прочитати). Безпосередньо над валом

дзвона читається текст, складений з однакових великих літер: «Цей дзвін плавлений для церкви святих Апостолів Кирила і Методія в Обертині за отця пароха Дмитра Грабця і отця Івана Савицького 1925 року. Фундатори Никола Яцик і Іван Окрепкий та збірка парохіян» (напис на дзвоні ми беремо з праці Б. Слабого, але вносимо в текст деякі виправлення та доповнюємо характеристику інструмента результатами наших спостережень¹²).

Поряд з інструментом 1925 р. милує око дзвін із польського костелу. Вважають, що 1949 р. парафіяни заплатили певну суму райфінвідділові й викупили цей ідіофон. Дзвін (за розмірами він майже однаковий із першим) оздоблює напис польською мовою «PAMIATKA KS. TOMASZA NORECHEGO I PARAFIAN DIEBYS 14 UGST 1805 ANNO DNIA 15 WRZESNIA 1923 ROKU»¹³. Як бачимо, після реквізиції дзвонів на мілітаристські потреби Першої світової війни вірні обертинської римо-католицької церкви першими придбали новий дзвін, що, певно, спонукало греко-католиків збирати й собі кошти на великий інструмент. Верхня частина фриза невисокого рельєфу на дзвоні 1923 р. складається зі стилізованих дубових листочків (?), які ритмічно повторюються. Вони створені майстром за допомогою окремого трафарета, що вставлявся у форму, у яку вливали метал. Нижня складова фриза має нечітке оздоблення, тому важко встановити її елементи. Між ними напис латинськими літерами. Їх також викладали кожному окремо, тому вони не завжди однакового розміру. На корпусі дзвона розміщене широке рельєфне зображення, у якому між стилізованим лавровим (?) листям фігура святого (?) з мечем у правій руці і вагами в лівій. Вал дзвона внизу має укріплююче потовщення. Порівняння оздоблення на цих двох ідіофонах переконує, що вони не тільки виготовлялись у різних майстернях, а й перший з них відлитий за новішою технологією. У 60-их роках ХХ ст. ці інструменти компартійці заборонили використовувати. Одним із мотивів для табу було те, що нібито дзвоніння турбує хворих (церква знаходиться біля лікарні). Нині обидва дзвони міцно прикріплені до осей, зверху яких із товстих брусів зроблене фігурне окуття-противага (вона допомагає краще розгойдувати дзвін). Кінці осей вставлені в металеві ніші, зароблені в стіні. Дзвонять за шнури, які прикріплені до важелів. (Іл. 3. Обертин. Підлітки-дзвонарі. Фото Б. Кіндратюка, 2011 р.).

Нині важко віднайти відомості про давні храми, дзвіниці в селах, використання тут дзвонів. Приміром, знаємо тільки, що у Вікнянах костел тамтешні поляки звели з дерева, тому великий дзвін підвісили до перекладини на стовпах під дашком. Це пристосування було, як розповів Микола Кулищак (1957 р. н.) з північного боку храму, щоби дзвін краще

Іл. 1. Тлумач. Дзвіниця церкви Пресвятої Трійці. Фото Б. Кіндратюка, 2013 р.

*Лл. 2. Тлумач. Дзвіниця (на передньому плані) церкви Преображення Господнього.
Фото Б. Кіндратюка, 2013 р.*

Лл. 3. Обертин. Підлітки-дзвонарі. Фото Б. Кіндратюка, 2011 р.

Лл. 4. Нижнів. Дзвіниця храму Введення Пресвятої Богородиці. Фото Б. Кіндратюка, 2013 р.

відлунювався на більшу частину села в долині. На самому костелі, як зазвичай у латинян, була вежечка-сигнатурка. Тут висів невеликий дзвін-сигнатурка. Побутували свої звичаї його застосування. Після Другої світової війни будівлю колишнього костелу колгосп використовував як склад. Нині храм відремонтували й передали вірним УГКЦ, які його освятили ім'ям Різдва Пресвятої Богородиці (більша частина вікнян належить до православної конфесії, яка має мурований храм з добротною дзвіницею в центрі села). В Озерянах, як запам'ятали Ганна Кіндратюк, із дому Спасюк (1932 р. н.), Ганна Свистун, із дому Тузін (1928 р. н.), Меланія Шкатуляк, із дому Левицьких (1936 р. н.), греко-католики дзвонили на Службу Божу, на похорон, «у маївку, коли правилось у церкві на Матку Божу». Дзвіниця стояла в іншому місці, аніж збудована 2013 р.; «церква була невеличка, а новіший костел із дерева звели більшим». Головною відмінністю у дзвоніннях латинян і греко-католиків, як нині пригадується, було використання дзвонів у різний час, відрізнялося їхнє звучання. Наші інформатори також показали місце, де костельний органіст мав будиночок. Тобто богослуження в латинян привертало до себе увагу ще й музикою органа.

Зауважимо, що дзвіниця – особлива архітектурна споруда, акустичний пристрій зі складною внутрішньою структурою, що включає яруси для дзвонів, склепіння, голосники, відкриту галерею, балки для підвішування дзвонів, поміст для дзвонарів. Поширеність у довкіллі дзвону залежить від висоти прикріплення інструментів над землею, рельєфу місцевості, будов, які знаходяться поруч, погоди й навіть температури повітря. Певну дію на звучання дзвона мають також спосіб його підвішування та манера дзвоніння. Віддавна церковні дзвіниці виконували різноманітні функції. Зазвичай, перший ярус служив сховком, де тримали не тільки старі церковні речі або ті, для яких не було місця в храмі, а й громадське збіжжя, мед тощо. Про ще одну функцію дзвіниць В. Лаба довідався з церковної візитації 1833 р. парафії в селі Долина (розташоване на березі ріки Дністер). У споруді для дзвонів на вимогу австрійської влади влаштували трупарню (гробарню). З огляду на масові епідемії, тут зобов'язали тримати померлих, а тоді їх ховати. Правда, народні звичаї виявилися сильнішими від австрійських законів і цього не завжди дотримувались¹⁴.

У с. Антонівка церкву греко-католики назвали іменем Великомученика Дмитрія. Її, мабуть, збудував 1905 р. майстер В. Бондарчук із Нижнева. Певно, з його допомогою звели дерев'яну дзвіницю (квадрат в основі) із західного боку до храму. Вона невеликих розмірів (другий ярус має в основі 2,54×2,54 м). На ній два дзвони, які розгойдують за допомогою шнурів,

прив'язаних до дерев'яних важелів. Правда, більший дзвін має ще дріт, підчеплений до кінця язика. Мабуть, в інструмент іноді б'ють билом, що допомагає краще диференціювати дзвоніння¹⁵.

Важчий дзвін (51 і 45,5 см) відлитий 1998 р. (про це написано на шапці інструмента великими знаками «1998 рік»). Тут ще розміщені по колу літери, які творять слово «Благовіст». Цей інструмент має чотири вуха, за які міцно прикріплений до давнього дерев'яного окуття. Оздоблений дзвін ще рельєфом невідомого святого (?), заввишки 5 см, який уміщено між тягами. По характерних слідах на балках дзвіниці видно, що колись тут був ще один великий дзвін.

У другого дзвона (31 і 34 см) язик підвішений на шкіряному пасі. На шії дзвона великими літерами читається дата відливання: «**РОКУ БОЖИЯ 1846**» (?). Цікаво, що інструмент прикріплений до давнього окуття, конструкцію якого бачимо, приміром, над Святоюрським дзвоном 1341 р. чи дзвоном 1699 р. (?) «Голуб», відливання якого фундував Іван Мазепа (1639–1709) та ін.

У сусідньому селі Олешів дзвіниця (квадрат в основі, вимурувана 2012 р. з південного боку церкви, у напрямку основної частини села) має чотирихилий дах, покритий бляхою, зверху струнка цибулина з хрестом. З боку храму має три голосники (нижній прямокутної форми, а два інші аркоподібні), а з інших сторін – по два (їхні розміри: 160 см заввишки, низ – 80 см). Мабуть, це сприяє кращому поширенню дзвоніння у напрямку храму під час богослуження, а може, дзвонар через цей отвір краще бачить поданий знак про початок дзвоніння?

Важчий дзвін (67 і 57 см) чисто відлитий, довго після удару тягне звук. Фриз дзвона та його шия оздоблені рельєфними тягами та рідко розміщеними елементами стилізованих листочків. Інструмент не має виразно виділеного вала. Майстри, що прикріпляли дзвін, по-своєму вирішили цю проблему. Вони міцно підчепили його за вуха до товстого металевго квадрата, привареного до осі, кінці якої вставлено в підшипники. Вони прикріплені до товстих брусів. Шнур прив'язаний до металевго важеля, на протилежному боці якого важка металева противага. Це пристосування допомагає легкому розгойдуванню інструмента.

Другий дзвін (бл. 42 і 50 см) чисто відлитий, окрім тяг на валу й трьох перед ним і двох на шії, інших оздоблень немає. Язик без отвору для шнура, б'є в два протилежні місця, що скоро збільшить сліди зносу на корпусі інструмента. Він колись мав з протилежних боків чималі тріщини, які заварили. В одному місці на губі цього дзвона чомусь невелике надщерблення.

Язики в обох дзвонів підвішені добре, оскільки цибулина була точно б'є в ударні кільця. Обидва дзвони, як видно з кольору металу, виготовлені з дзвонової бронзи. Їхньою особливістю є ще й таке: перший з тонкою шиєю, що надає інструменту видовженості, а другий – дещо приземлених обрисів, ніби годинниковий. Дзвіниця розділена дерев'яним перекриттям. З нього паламар, розгойдуючи інструменти за допомогою шнурів, які прикріплені до важелів, творить різні дзвони.

В Острині церква св. Миколая, певно, збудована 1884 р., а 1892 р. «покрашена», як написано на меморіальній таблиці. Парафія, зазвичай, була в часи СРСР православна, усе ж церкву тоді закрили й наново греко-католики її освятили в 90-х роках ХХ ст. З розповіді Наталії Двояк (1974 р. н.) ми переконалися, що тут один великий дзвін звучить «глухо», «тупо». Із подзвону незрозуміло, хто конкретно помер: чолові, жінка чи дитина. Правда, сповіщають про чиюсь смерть три рази на день; потім б'ють у дзвін ще ранком і коли заносять чи виносять труну з покійником із церкви. Н. Двояк знає про дзвін, який десь закопали, але досі не віднайшли. Парафіяниці також відомо, що в Олешеві є давній дзвін, а в Буківні такий невеликий інструмент звучить дзвінко. Паламар Богдан Пічак (1962 р. н.) розповів, що навіть тоді, коли церква «була закрита, але коли хтось умирав, то дзвонили». Ще він розказав, що на похорон б'є в один дзвін, а на богослуження в два малі (важать приблизно по 50 кг) і великий. Його вага майже 500 кг. Свого часу, при відкритті церкви, відвозив більший дзвін у Калуш на реставрацію. На одному з тамтешніх підприємств, що знаходиться біля залізничного вокзалу, пошкоджений дзвін клали в тернопіч, після чого виймали, зварювали тріщину, потім знову ставили в піч, аж поки добре не відновили цей сакральний інструмент. Ще паламар розповів, що колись директор загальноосвітньої школи примушував хлопців розбити дзвін, як це було в Нижневі.

Дзвіниця в цій парафії дерев'яна (квадрат в основі, 5,42Ч5,44 м), каркасного типу, шальована вагонкою, має піддашшя. Нині другий ярус, як і купол, оббиті бляхою. Збудували її, мабуть, у час зведення храму. Для проходження звуку з кожного боку є по чотири невеликих голосники. Споруда для дзвонів розміщена з північно-західного боку церкви в напрямі до села. На жаль, наляканий недавньою крадіжкою з церкви образів і книг, паламар не дозволив піднятися на дзвіницю, щоби виміряти параметри дзвонів і сфотографувати їх.

Про забуті традиції Острині розповів Василь Шпук (1964 р. н., нині паламар у Нижневі). Він з дитинства пам'ятає, що у Велику п'ятницю підлітки клепали дерев'яними молотками (бл. 20 см). Тут діти споконвіку

самі виготовляли ці інструменти й били ними в дубову дошку біля церкви. Відтак гралися й визначали при цьому, в кого такий виріб міцніший. На Великдень усі бажаючі дзвонили у великий дзвін.

Біля храму УГКЦ св. Михаїла в с. Нижнів (село розташоване біля ріки Дністер на півночі Тлумацького району) на добротному фундаменті зведена дерев'яна двоярусна дзвіниця каркасного типу (квадрат в основі). Вона пошальована дошками, верхній ярус має по чотири голосники, на яких поставлена сітка. Споруда для дзвонів майстерно покрита бляхою. Усе це створює привабливий зовнішній вигляд дзвіниці й водночас перекоонує в неабиякій любові парафіян до облаштування будівлі для своїх дорогих дзвонів.

На дзвіниці найбільший дзвін 1883 р. виготовлення, заввишки 64 см, у тому числі висота корони 6 см. Шию дзвона оздоблює рельєфний фриз (заввишки 6 см), що складається з чітко відлитої рельєфних зображень квітів. Над фризом виразний напис (букви заввишки 1,8 см) про відливників «ЮАНОАЬ И АНТОНІА СЕРАФІН КАЛУШ» (із цих відомостей робимо висновок про те, що в м. Калуш (Івано-Франківська обл.) окрім знаної відливарні братів Фельчинських, виготовляли дзвони ще Серафини). Під шапкою дзвона цифра 820 (певно, порядковий номер витвору цієї майстерні?). У короні дзвона шість вух, посередині товстий шкворінь. На валу дзвона перед потовщенням оздоблюючий рельєф, що складається зі стилізованих листочків. На стінці ідіофона чіткі, рельєфні зображення (заввишки 15 см, шириною 10 см) Юрія Змієборця, Архангела із вагами й мечем, Івана Хрестителя, Архангела Михаїла. Інструмент підчеплений до високого окуття, що сприяє його легкому розгойдуванню.

У парафії паламар В. Шпук виконує свої обов'язки п'ятий місяць. Як прийнято, б'є у дзвони на «Вірую». Робить це за сигналом із храму – у дзвіниці загоряється електролампочка, якою повідомляють про початок і закінчення цього важливого піснеспіву. У церкві є чимало дзвінків, клепачок, які мають своє призначення та застосування.

У другому нижнівському храмі Введення Пресвятої Богородиці, що розташований перед горою, яка знаходиться від нього з північного боку, триярусна дзвіниця, розміщена з південного заходу від храму. Це сприяє доброму поширенню дзвонів на цю частину села, яке лежить в долині. Споруда для дзвонів каркасного типу; старі колоди із дуба нинішні майстри-реставратори обшили новими дошками, які пофарбували коричневою фарбою та покрили лаком. Це надало дзвіниці вельми привабливого вигляду. Третій ярус (3,35Ч3,60 м) має по чотири аркових голосники, закритих сіткою (Іл. 4. Нижнів. Дзвіниця храму Введення Пресвятої Богородиці. Фото Б. Кіндратюка, 2013 р.).

Отже, кожна громада вірних на Тлумаччині, як і в усій Україні, опікується своїм храмом, турбується придбанням дзвонів, прагне підняти їх якомога вище. Для цього зводилися та далі будуються міцні, стрункі дзвіниці. Кожна з них як архітектурний шедевр і майстерність будівничих тішить око всіх, хто приходить до нього. Так само любуємося дзвонами як витворами художника-модельєра, що робив оздоблення, укладав написи, та проявом майстерності відливника, який пізнав секрети поєднання компонентів спеціальної бронзи, часу її розрідження та вибрав потрібний момент вливання сплаву у форму. В цьому районі України теж побутують різні способи підвішування дзвонів, биття в них. Для цього народні умільці створили пристосування, що полегшують дзвоніння. В обрядах використовуються різні ідіофони. Перспективу подальших досліджень бачимо в пошуку ширших відомостей про кожную складову дзвонарської культури Тлумаччини для написання узагальнюючої наукової праці. Адже не зібрано ще всієї інформації про тих, хто будував дзвіниці, виготовляв дзвони чи збирав кошти на їхнє відливання, не занотовано спогадів тих людей, які можуть розказати про перипетії збереження дзвонів і дзвіночків під час світових воєн, не зафіксовано вражень слухачів від звукових композицій дзвонарів, не використано для цього матеріалів обласного архіву й зібрань документів у Львові. Усе це стане в нагоді при всебічному описі такого феномену, яким є для українців дзвіниці, дзвони й дзвоніння.

¹ Буджак М. Духовні дзвони [історія тлумацького костелу, який заснували 1350–1355 рр.] // Злагода. – Тлумач, 2013. – № 14. – С. 9.

² Лаба В. Історія села Долина від найдавніших часів до 1939 року. – Львів, 2004. – С. 26–36.

³ Слабий Б. Містечко, що в низині (Літопис Обертину). – Івано-Франківськ, 1996.

⁴ Дашкевич Я. Проблеми досліджень історії греко-католицької церкви нового і найновішого періодів // Історія релігій в Україні: у 2-х книгах. – Кн. I. – Львів, 2009. – С. 303.

⁵ Siownik Geograficzny Krylestwa Polskiego i innych Krajow Slowiackich / red. F. Sulimierskie, B. Chlbowski, W. Walewskie: w 16 t. – T. 12: Szlurpkiszki–Wariynka. – Warszawa, 1892. – С. 348; Буджак М. Духовні дзвони [історія тлумацького костелу, який заснували 1350–1355 рр.].

⁶ Буджак М. Духовні дзвони... – С. 9.

⁷ Процак Р. Церкви Прикарпатського краю. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 176.

- ⁸ Матеріали експедиційно-польових досліджень 2013 року (домашній архів Б. Кіндратюка, Ю. Слободян).
- ⁹ Слабий Б. Містечко, що в низині (Літопис Обертина). – С. 50.
- ¹⁰ Там само. – С. 42–43.
- ¹¹ Кіндратюк Б., Семко С. До історії дзвонарства Рожнятівщини // Галичина. – Івано-Франківськ, 2011. – № 18–19. – С. 367.
- ¹² Матеріали експедиційно-польових досліджень 2011 року (домашній архів Б. Кіндратюка).
- ¹³ Слабий Б. Містечко, що в низині... – С. 49.
- ¹⁴ Лаба В. Історія села Долина... – С. 28.
- ¹⁵ Матеріали експедиційно-польових досліджень 2013 року (відомості про дзвонарство Антонівки, Олешева, Острині та Нижнева з домашнього архіву Б. Кіндратюка й Г. Свідерської).

SUMMARY

Bohdan Kindratiuk, Halyna Sviderska, Yulia Slobodian

To the history of bells ringing culture in Tlumach regijn

The sights of bell ringing culture in the parishes of different church confessions of Tlumach district of the Ivano-Frankivsk are considered. The great variety of campanological sources – bell towers and rings are showed, bell ringing traditions are described. The study of these sights will be useful when writing the history of bell ringing culture of this original region of Ukraine.

Keywords: Tlumach region of Ivano-Frankivsk district, divine service, bell ringing culture, ringing, bell towers, campanellis, sexton, bell-ringer, founding, finishing, bell ringing traditions